

ПАРОНІМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

Наталія Краснопольська, Ірина Козловець

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

(Київ, Україна)

Анотація. Статтю присвячено аналізу паронімії як одного з лексико-семантичних явищ термінології менеджменту. Виявлено різні види паронімів, з'ясовано шляхи їх творення та визначено способи розрізнення термінів-паронімів у терміносистемі менеджменту.

Ключові слова: українська мова, термінологія менеджменту, лексико-семантичний процес, паронімія.

Abstract. The article is dedicated to the analysis of the paronymy as one of the lexical-semantic phenomena of terminology of management. Different types of paronyms have been identified, the ways of their creation have been described and the ways of distinguishing the paronymic terms in the term system of management have been defined.

Keywords: Ukrainian language, terminology of management, lexical-semantic processes, paronymy.

Оскільки термін – це не штучний знак, а слово чи словосполучення в особливій функції називання спеціального поняття, у термінологіях різних національних мов відбуваються ті самі лексико-семантичні процеси, що й у лексиці загальнолітературних мов [2, с. 65]. Вони виявляються на рівні синонімії, антонімії, омонімії, полісемії, гіперо-гіпонімії та паронімії. Цим питанням присвячено праці українських і зарубіжних учених, серед яких дослідження В. Даниленко, Т. Панько, А. Критенко, Л. Симоненко, Л. Коваль, М. Муравицької, Ф. Нікітіної, Н. Цимбал, Т. Лепехи, І. Волкової та ін. Напрацювання вчених сприяють процесові впорядкування та кодифікації терміноодиниць, уможливають прогнозування тенденцій подальшого розвитку окремих терміносистем і всієї національної терміносистеми.

У сучасному термінознавстві пароніми були об'єктом дослідження О. Тур [10], О. Колган [4], Л. Халіновської [11], О. П'ятецької [7], О. Петухової [6] та ін. Дослідники прагнуть осмислити явище паронімії в термінології, показати пароніми у зв'язках з іншими мовними явищами, виявити властиві паронімам ознаки.

Актуальність дослідження зумовлена потребою охарактеризувати паронімію як лексико-семантичне явище української термінології менеджменту.

Метою наукової розвідки є визначення типів паронімів та виявлення особливостей їх функціонування в українській термінології менеджменту.

Паронімія в термінології – малодосліджене явище. У лінгвістичній літературі воно трактується по-різному. У широкому розумінні паронімами називають усі слова, близькі за звучанням, незалежно від морфемного складу (спільнокореневі чи різнокореневі) та відсутності / наявності спільних сем [12, с. 231; 9, с. 480], пор.: *ефект* – “результат виробництва незалежно від затрат” (СДМ, с. 12) і *афект* – “короткочасний, яскраво виражений стан збудження людини, що характеризується потьмаренням свідомості тощо” (СІС, с. 136). У вузькому розумінні паронімами називають тільки схожі за звуковим складом семантично зв'язані спільнокореневі слова [12, с. 231; 9, с. 480], наприклад: *монополія* – “виключне право на виробництво, торгівлю тощо, що належить одній особі, групі осіб або державі” (СІС, с. 653] і *монополізм* – “система монополій” (ВТССУМ, с. 539).

Отже, враховуючи всі визначення, паронімами будемо вважати слова, близькі за звуковим складом, нетотожні за семантикою та належні до однієї лексико-граматичної категорії.

Аналіз паронімів у терміносистемі менеджменту уможливорює виокремити їх типи за такими ознаками: сферою функціонування, мовним походженням, ступенем звукової близькості, місцем звукової відмінності та частиномовним вираженням.

За сферою функціонування пароніми поділяємо на міжсистемні та внутрішньосистемні. Міжсистемні пароніми виникають унаслідок паронімізації терміна менеджменту із загальноживаною лексемою або терміном іншої галузі, наприклад: *дирекція* – “керівний орган підприємства, установи на чолі з директором” і *дирекціон* – “додатковий нотний стан над якою-небудь оркестровою партією” (СІС, с. 364); *концерн* – “статутне об’єднання підприємств різних галузей промисловості, транспорту, торгівлі для здійснення спільної діяльності” (СІМ, с. 459) і *концерт* – “виконання музичних, естрадних, драматичних та інших номерів за певною програмою” (СІС, с. 556). Реалізацію внутрішньосистемної паронімії, що виникає в межах терміносистеми менеджменту, можна проілюструвати такими прикладами: *стагнація* – “застійний стан в економіці держави” і *стагфляція* – “стан економіки країни, що характеризується проявами стагнації” (ГРЕ, с. 524).

За походженням виокремлюємо пароніми автохтонні, запозичені та гібридні. До автохтонних належать такі терміни: *підприємство* – “історично визначена суспільна форма функціонування продуктивних сил, яка уособлює первинну ланку суспільного поділу праці” (ГРЕ, с. 406) і *підприємництво* – “самостійна діяльність громадян та їх об’єднань, яка здійснюється під свою майнову відповідальність і на свій ризик для отримання прибутку” (ГРЕ, с. 404); *настанова* – директива керівних органів (ВТССУМ, с. 582) і *постанова* – прийнятий колегіальним органом управління (з’їздом, конференцією, колегією, комісією, правлінням) розпорядчий акт, який визначає шляхи вирішення важливих питань для всієї організації чи її певної підсистеми (КС, с. 195).

Запозичені терміни-пароніми, як і питомі, малопродуктивні в досліджуваній терміносистемі: *фірма* (іт. *firma*) – “господарське, промислове або торговельне підприємство, що має права юридичної особи” (СІС, с. 939) і *фірман* [перс. *Fermān*] – “у деяких мусульманських країнах указ султана, шаха тощо” (СІС, с. 939).

Значну кількість у досліджуваній термінології становлять гібридні терміни-пароніми, які виникають унаслідок деривації переважно від іншомовних слів (основ), що набули статусу інтернаціоналізмів, за допомогою питомих словотвірних формантів” [5, с. 87], наприклад: *бюрократизм* – “формальне виконання посадових обов’язків або ухилення від них апаратом управління, адміністрацією чи службовцями” (КС, с. 18) і *бюрократія* – “тип організації, для якої є характерним спеціалізований розподіл праці, чітка управлінська ієрархія, правила та стандарти тощо” (КС, с. 18); *демпірування* – “передача частини якої-небудь роботи та повноважень підлеглим” (ДМ, с. 9) і *демпфірування* – “зменшення небажаних коливань у механічних, електричних та інших системах” (ВТССУМ, с. 214).

За ступенем зближення звукового оформлення морфемного складу М.А. Жовтобрюх розрізняє максимальні та мінімальні пароніми (З, с. 32). До максимальних паронімів належать такі, які характеризуються великою спільністю звучання, а іноді розрізняються лише якимось одним звуком: *комітет* – “внутрішня група організацій, якій делеговані повноваження для виконання будь-якого завдання або комплексу завдань” (АМ, с. 23) і *комітент* – “особа, яка доручає іншій особі (комісіонеру) здійснювати угоду від самого себе, але за рахунок надавача доручення” (АМ, с. 23); *компанія* – “підприємство, засноване на пайовій участі окремих підприємців” (ГРЕ, с. 266) і *кампанія* – “робота, організована в певний період для виконання суспільно-політичних чи виробничих заходів” (ГРЕ, с. 245) і мінімально близькі (різняються кількома звуковими одиницями): *референт* – “посадова особа, яка готує доповіді керівникові, дає ґрунтовні консультації з певних питань, обґрунтовує рекомендації” (ЕЕ, т. III, с. 209) і *референція* – 1) “довідка про виконання службових обов’язків працівника;

2) рекомендація, видана однією особою чи підприємством іншій особі чи підприємству, яка засвідчує, що вони користуються довірою в ділових колах” (ЕЕ, т. III, с. 209).

За місцем звукової відмінності у фонетичній структурі пароніми різняться:

1) початковою частиною: *правління* – “виборний орган, що керує якоюсь установою, організацією, підприємством тощо” (ВТССУМ, с. 917) і *управління* – “процес планування, організації, мотивації й контролю, необхідний для досягнення кінцевої мети організації” (ГРЕ, с. 588);

2) серединною частиною: *менеджер* – “керівник організації, підрозділу, який здійснює управлінську діяльність і вирішує управлінські завдання” (СДМ, с. 22) і *мерджер* – “повне захоплення однієї компанії іншою, за якого остання втрачає статус корпорації” (ГРЕ, с. 318);

3) фінальною частиною: *реклама* – “інформація про товари, послуги з чітко визначеним джерелом фінансування” (АМ, с. 42) і *рекламація* – “претензії до виробника продукції” (АМ, с. 42).

Досліджуючи явище паронімії, В.С. Ващенко доходить висновку, що пароніми мають різні шляхи утворення. Простежимо їх на термінологічному матеріалі менеджменту. У досліджуваній галузі пароніми утворюються: а) «на основі спільності кореня» [1, с. 35]: *адміністрація* (від лат. *administratio* – управління) – “керівництво фірми, підприємства, організації, апарат управління; коло осіб, які уповноважені здійснювати оперативне управління” та *адміністрування* – “управлінська діяльність керівників і органів управління” (ЕЕ, т. I, с. 25); б) «унаслідок відсутності в одному із слів одного-двох звуків, наявних в іншому слові» [1, с. 35]: *повноваження* – “обмежене право використовувати ресурси організації і спрямовувати зусилля її співробітників на виконання завдань” (АМ, с. 38) і *уповноваження* – “надання кому-небудь права, дозволу діяти, говорити від чийогось імені” (ГСД, с. 306); в) «унаслідок зміни одного звука на інший» [1, с. 35]: *штандарт* – “термін, яким позначають найвигідніше місце розташування підприємств” (ГРЕ, с. 656) і *стандарт* – “основний нормативно-технічний документ, який вміщує широкий комплекс правил, норм тощо, а також вимоги, які висуваються до об’єктів стандартизації” (ГРЕ, с. 524); *рентинг* (анг. *renting*) – “короткотермінова (до одного року) оренда машин і обладнання” (АМ, с. 43) і *рейтинг* (анг. *rating*) – “індивідуальний показник оцінки популярності, авторитету, цінності кого-, чого-небудь” (СІС, с. 793).

О. Тур виокремлює ще один шлях утворення паронімічних одиниць: функціонально-звукову паралельність лексичних одиниць унаслідок негативної інтерференції. Найважливішою причиною семантичної інтерференції є розходження в змістовій структурі і, головне, в обсязі значень слів. Неповний збіг обсягу лексичних значень слів в українській та інших мовах спричинює виникнення помилок. Найсприйнятливішими до інтерференції є пароніми, в яких розмита (у мові-джерелі) межа валентності [10, с. 127]. Нерідко парі лексичних паронімів української мови відповідає лише одне слово в іншій мові: так, у російській мові лексема *объем* багатозначна. Її семантика об’єднує значення українських слів *обсяг* і *об’єм*. Паралельне функціонування в нашій країні двох споріднених мов – української та російської в усіх сферах життя і побуту та погане знання рідної мови авторами фахової літератури з менеджменту призводить до плутанини: *об’єм робіт* (АМ, с. 33), *об’єм управління* (АМ, с. 33), *об’єм повноважень* (АМ, с. 38) замість *обсяг робіт*, *обсяг управління*, *обсяг повноважень*.

Частиномовне вираження паронімії представлено іменниками (*компетентність* – “особисті можливості посадової особи, його кваліфікація, яка дозволяє брати участь у розробленні певного кола рішень чи вирішувати питання самому” (СДМ, с. 17) і *компетенція* – “сукупність повноважень і обов’язків органу управління, у межах яких він має право і зобов’язаний діяти самостійно” (СІМ, с. 459); *інструктування* – “дія за значенням інструктувати – давати комусь керівні вказівки, інструкції” (ГСД, с. 140) й *інкрустування* –

“оздоблення візерунками, малюнками із врізаних у поверхню шматочків інших матеріалів” (ГСД, с. 140)) та прикметниками (*реактивна (кадрова політика)* – “керівництво контролює симптоми кризової ситуації та вживає заходів для попередження кризи” (ШМ, с. 291) і *реакційна* – “пов’язана з активними опором прогресові”; *оперативні* (плани) – “плани, у яких стратегія організації деталізується у розрахованих на короткий термін рішеннях щодо змісту, виконавців і способів виконання певних дій” (КС, с. 134) й *операційні* (плани) – “плани, що розробляються на нижчих рівнях організації, указують послідовність дій щодо досягнення виконання тактичних планів” (КС, с. 134); *штатний* – “який перебуває у штаті; передбачений яким-небудь документом; який відповідає нормативам” (ВТССУМ, с. 1406) і *штатський* – “цивільний” (ВТССУМ, с. 1406); *інструктивний* – “який містить настанови, розпорядження, інструкції” (СІС, с. 473) та *інструкційний* – “який стосується інструкції, міститься в ній” (ГСД, с. 140)).

У контексті паронімів “властиві різні принципи семантичної сполучуваності з іншими лексичними одиницями” [9, с. 157]. Зокрема, прикметник *комунікативний* реалізує своє значення в словосполученні *комунікативна схема*, що функціонує в аналізованій терміносистемі зі значенням: “спосіб, за допомогою якого працівники команди (робочої групи) спілкуються між собою” (СЙМ, с. 459), а прикметник *комунікаційний* у терміносполученнях *комунікаційна мережа* (сукупність джерел та каналів надходження і поширення інформації), *комунікаційний канал* (шлях, яким передається інформація), *комунікаційний процес* (процес, за якого особи обмінюються інформацією і осмислюють її), *комунікаційні перешкоди* (спотворення інформації) (СЙМ, с. 459). За аналогією прикметник *директивний* утворює стійке словосполучення *директивні органи*, прикметник *дирекційний* реалізує своє значення у словосполученні *дирекційний кут* (тех.).

Отже, з’ясування особливостей системної організації сучасних українських термінологій, семантичних відношень між її одиницями, зокрема паронімії, має велике значення для виявлення законів семантичного розвитку терміносистем, для подальшого внормування і стандартизації цього шару української галузевої лексики. Явище паронімії, наявне в термінології менеджменту, зумовлено розвитком української мови взагалі та поняттєвим апаратом галузі менеджменту. Воно належить до дестабілізаційних чинників, проте паронімічний ефект в аналізованій терміносистемі значною мірою компенсується контекстом. Серед виявлених за різними критеріями типів паронімів найпродуктивнішими є мінімально близькі внутрішньосистемні гібридні терміни, виражені іменниками.

Література

1. Ващенко В.С. Українська лексикологія: Семантико-стилістична типологія слів : посіб. для студентів-філологів. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1979. – 124 с.
2. Даниленко В.П. Русская терминология : Опыт лингвистического описания : уч. пособ. для гос. ун-тов и пед. ин-тов / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 46 с.
3. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К. : Вища шк., 1972. – 402 с.
4. Колган О. Паронімія в українській гірничій термінології / Олена Колган // Вісник : Проблеми української термінології. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2006. – № 559. – С. 149–152.
5. Онуфрієнко Г. Мовна гібридизація термінологічного знака як актуальна проблема українського термінознавства / Галина Онуфрієнко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 87–88.
6. Петухова О.В. Паронімія як лексико-семантичне явище в українській термінології металознавства / О.В. Петухова // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2011. – Вип. 10. – С. 197–205.

7. П'ятецька О. Пароніми в професійній мові економіста / Ольга П'ятецька // Культура слова. – 2010. – Вип. 73. – С. 144–148.
8. Сучасна українська літературна мова : підручник / [А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.]; за ред. А.П. Грищенка. – 3-тє вид., доп. – К. : Вища шк., 2002. – 439 с.
9. Тараненко О.О. Пароніми / О.О. Тараненко // Українська мова: енциклопедія: [ред. В.М. Русанівський та ін]. – 3-є вид., випр. і доп. – К. : Україн. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2007. – 856 с.
10. Тур О.М. Паронімія як лексико-семантичне явище в українській термінології землеустрою та кадастру / О.М. Тур // Наукові праці Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили. Сер. : Філологія. Мовознавство. – 2009. – Т. 98. – Вип. 85. – С. 125–128.
11. Халіновська Л. Пароніми в українській авіаційній термінології / Людмила Халіновська // Тези доповідей II Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених (Київ, 24–26 квітня 2012 р.). – К., 2012. – С. 325–327.
12. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика / Д.Н. Шмелев. – М. : Просвещение, 1977. – 331 с.

Список скорочень лексикографічних джерел

- АМ – Азбука менеджменту : Словник / І. Мальченко, М. Самокиш, О. Ковтун. – [Б. м.] : [Б. в.], 1993. – 68 с.
- ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
- СДМ – Словник-довідник менеджера по управлінню конкурентоспроможністю / Дудник А.Д. – К. : КНЕУ, 1999. – 60 с.
- СІС – Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
- СЙМ – Стадник В.В. Менеджмент : посіб. / В.В. Стадник, М.А. Йохна. – К. : Академвидав, 2003. – 464 с.
- ГСД – Головащук С.І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С.І. Головащук. – К. : Рідна мова, 2000. – 351 с.
- ГРЕ – Генеза ринкової економіки / За наук. ред. Г.І. Башнянина, В.С. Іфтемічука. – Львів : Магнолія плюс, 2004. – 688 с.
- ЕЕ – Економічна енциклопедія : у 3 т. / Ред. кол. С.В. Мочерний та ін. – К. : Вид. центр “Академія”, 2000.
- КС – Колесніков Г.О. Словник із менеджменту та маркетингу : довід. вид.; навч. посіб. – Луцьк : ВІЕМ, 2010. – 212 с.
- ШМ – Шегда А.В. Менеджмент : підруч. / А.В. Шегда. – К. : Знання, 2004. – 687 с.